

Илија Кајтез*

*Факултет за међународну политику и безбедност,
Универзитет Унион – Никола Тесла, Београд*

Срђан Старчевић*

Војна академија, Универзитет одбране у Београду

ПОТРЕБА ЗА ФИЛОЗОФИЈОМ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

Сажетак

Мислити о суштинским питањима, смислу људског трајања, друштвено–историјским и онтолошким загонеткама Света, значи нужно бити у одајама филозофије. Нажалост, наш (пост)модерни, глобализовани и ужурбани свет, олако окреће леђа мудрости свих векова. У овом раду аутори указују на одбацивање филозофије у савременом потрошачком друштву и трагају за одговорима на питања о потреби изучавања филозофије данас, о њеној важности за човека, народ и човечанство. Рад се састоји од три целине, у којима се даје допринос разумевању значаја филозофије за човека, друштво и човечанство, истражују разлози одбацивања филозофије у савременом добу и испитује однос филозофије и наука. Филозофија потребна савременом човеку/друштву/човечанству из истих разлога због којих је била потребна у прошлости, али је потреба за њом скривена у савременом потрошачком друштву. Филозофија је вечна и вечита. Уколико је корен филозофије дубок око 27 векова и преживео је све радикалне промене у свету и све (р)еволуције, владаре и династије, политичке и социјалне покрете, све ратове и разарања, сва географска открића и освајање Космоса, зар је pamетно да се добровољно одрекнемо таквог дубоког извора мудрости?

Кључне речи: филозофија, наше доба, наука, постмодернизам, историја.

* ikajtez@unionnikolatesla.edu.rs

** srdjan.starcevic@vs.rs

УВОД

Промишљати дубински о питањима људског трајања, друштвено–историјским и онтолошким загонеткама света и човека значи бити у одајама филозофије, у духовном братству са мудрацима света. Филозофија и филозофи су вечни јер су победили Време и издржали зуб свепрождирућег Хроноса. Питања филозофије о прапочелу, искону Свега, лепоти, мудрости, истини и сазнању остала су актуелна и животна до дана данашњег.

Нажалост, наш ужурбани (пост)модерни свет, олако окреће леђа мудрости векова мислећи да и без помоћи великана и хероја ума може да реши тајновитости немирног света. Готово све мудро, врсно и врло давно су рекли филозофи на чијим плећима стоје сви векови и данашње генерације. „Филозофија је размишљање о човеку и његов однос према тоталитету. Платон је мишљење дефинисао као разговор душе са самом собом. За Аристотела је то знање о општем. Винденбланд (*Wilhelm Windelband*) је тврдио да је мишљење сазнање путем појмова (*cognitio discursiva*) а филозофија поезија појмова и наука о општеважећим вредностима па је зато релативизам оставка и смрт филозофије. Наш филозоф Божидар Кнежевић мишљење одређује као дисање духа, а стил као рукопис духа. Филозофско мишљење јесте раз–мишљање, раз–ум–евање, пре–испитивање, истраживање истине и трагање за смислом. Оно је битно мишљење. Хегел (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*) филозофију пореди са кртицом која рије дубоко тражећи корење. Филозофија је темељна духовна делатност и највиши облик друштвене свести. Филозофија је мисаоност и духовност која је на делу и у теорији и у ткз. практичном животу. Колико? То не зависи само од хероја ума како је Хегел назвао филозофе” (Kolarić 1998). Мало је умновидих. „Ми се занимамо за начин мишљења и веровања наших предака да би смо боље разумели наш начин мишљења и веровања... : изучавамо њих да бисмо разумели себе!” (Šušnić 1999). Са нама није почело Све и надамо се неће заувек завршити, сви ми стојимо на раменима предака и они су нам сигуран ослонац да видимо даље, боље и мудрије. Да будемо виши од себе.

Постмодерна мисао се схвата као реакција на озбиљну убеђеност у прогрес, а против вере у једну, објективну истину. Постмодерна у филозофији је неповерење у *grands recits* (велике приче) модерности: велика оправдавања западног друштва и

убеђеност у његов прогрес која су видљива код Канта (*Immanuel Kant*), Хегела и Маркса (*Karl Marx*) или се појављују из утопијских визија савршенства која се достиже еволуцијом, друштвеним усавршавањем, образовањем и развојем науке. Постмодернизам је као појам уведен почетком XX столећа, али је 70-тих година тог века добио свој садашњи обим и смисао, стекавши велику популарност коју је задржао и у овим деценијама XXI века. Постмодерна уместо епистемолошког апсолутизма који сматра да постоји једна истина, уводи мноштво истина: на место научне објективне и опште истине ступају релативне и субјективне истине (Šušnjić 2004, 215, 220, 234; Kolarić 1998, 276).

Јединствени, апсолутни вредносни систем потискује се у корист великог броја вредносних орјентација; на делу је аксиолошки релативизам. Изгубљена је не само извесност као мерило истине него и сигурност у оцени моралних поступака. Постмодерна мисао као израз (нео)либералне идеологије не може да изађе на крај са огромним проблемима глобалног света као што су: сиромаштво, девастација природе, демографска експлозија, међународни тероризам, неједнакост у свету, опасност од нуклеарне катастрофе. Потребно је тежити ка новим обухватним и холостичким теоријама које неће бити само западноцентричне; треба тежити у науци ка „одважној синтези”. Неки би људи дигли руке од потраге за Истином јер је у савременом свету завладао терор и насиље сваког релативизма и изједначавања вредности свих „истина”. Када је најтеже ту је, наравно, филозофија. Позивамо у помоћ мудраца који на питање зашто губимо време на нерешиве проблеме, сјајно закључује: „не би било добро да се заборави на питања која филозофија поставља, нити себе да убеђујемо како смо на њих нашли одговоре који су ван сваке сумње” (Rasel 1998, 14).

Треба знати да данас насупрот вери, хришћанском милосрђу, аскетизму и стоицизму стоји идеологија савременог либералног капитализма који пропагира потрошњу, егоизам, самодовољност, телесност, грабљење и згртање, беспопшtedно надметање на тржишту. Где такав свет води, осим у сукобе, ратове, неизвесности и уништавање културе? Наше доба је време велике историјске обмане људи и манипулације народима јер речи демократија, хуманизам, алтруизам, космополитизам, пацифизам често су фасада иза које се крију врло себични интереси. „Немам ништа против... глобализације... међутим, нисам сигуран да процеси који поништавају идеју о

слободном човеку могу створити било шта значајно и корисно... ово што гледамо није ништа друго до увод у светско ропство, и једну тоталну контролу свих услова живота на земљи, контролу од стране само једне силе, једне државе, и... уског круга глобално богатих људи којих није више од неколико стотина мултимилијардера...” (Ručnov 2007, 138). Савремени човек све дубље тоне у неверицу, неморал и све мање је заинтересован за суштинска филозофска питања живота. Безглаво јурећи за материјалним вредностима, човек је у све дубљој духовној кризи за коју прави лек може бити само обнова духовности. Савремени свет не може дуго почивати само на интересима, беспопштедном богаћењу мањине, надмоћи и егоизму богатих, беспризорном уништавању Природе, општем насиљу и злочину безверних владара. Владавина у свету има границе. Римски император и филозоф Марко Аурелије упозорава чулног човека: „О како све брзо пропада: тела у земљу, њихова успомена у времену! Шта су све чулни предмети... они који нас маме идејом задовољства или који нас застрашују идејом бола? Како је све то обично, ниско, кварно и трошно!” Император који је имао све, спознао је дубину тајне постојања и смисао живота.

Човек прошлог и садашњег века са пропашћу многих идеологија и левих и десних које су однеле десетине милиона жртава, нашао се у празном и непознатом простору, животном безнађу, нихилизму, баналностима потрошачког живота, бесмислу, страху од нуклеарне катаклизме и очају. Ипак, извори филозофског духа и пропитивања смисла управо се налазе у таквом стању *потресености* (Јасперс), *патњи* (Достојевски), *стрепњи и дрхтању* (Кјеркергор), *стању бриге* (Хајдегер), *мучнини* (Сартр) и другим граничним ситуацијама човека и његовог рањеног бића као што су криза, болест, смрт, безнађе и пустош духа. Колаковски (Leszek Kolakowski) тврди да криза модерне цивилизације почива на тежњи да се људска култура и друштво заснивају и тумаче једино на рационалним основама (Колаковски 1987, 71).

Човек уколико жели да се врати себи пре свега мора да се врати свим сазвежђима духа. Филозофија у кући духа и у кућишту битка, најснажније и најаутентичније обитава.

ДОПРИНОС РАЗУМЕВАЊУ ЗНАЧАЈА ФИЛОЗОФИЈЕ

Стари Хелени да су у наслеђе свету и човеку оставили само филозофију заслужују бесмртност и вечно поштовање човечанства. Филозофија као да је дело и богова и људи, толико је она пресудно важна, битна и значајна за историју људског рода. У исту раван са филозофијом могу да се сврстају само још вера, уметност и наука. Филозофија је смела запитаност, немир, синтеза и одговор човека пред свим судбинским питањима смисла живота и загонеткама космоса. Хеленски геније се ухватио у коштац са свим онтолошким питањима Свега и поставио јасну основу, фундамент и ткање за остатак света. Чиме се филозофија до сада све позабавила пише Иван Коларић: „Тако је филозофија у досадашњем времеплову и коловрату направила лук од тежње ка мудрости, преко филозофије као утехе и луксуза, оплемењивача живота, филозофије као теорије револуције, средства за расветљавање и осмишљавање егзистенције, филозофије као научне методологије и анализе језика – до ‘потрошачке’ духовне посланице, *desert for ever*” (Kolarić, 1998: 275). Филозофи од антике до данас су се ухватили у смртни загрљај и вечно коло са оним што је парадоксалност људског рода, а то је да је човек једини од свих живих бића свестан своје коначности, пролазности и смрти, а тежи бесмртности, вечно трагу у времену и трајном сећању. Поред светаца, уметника, државника и мудраца једини су филозофи, они понајвише, успели у тој еклектици и немогућој мисији.

Филозофија је врло важна јер она наставља гигантски и планетарни напор човека и људског рода да одгонетне смисао постојања.¹ Филозофија је ризница мудрости и бисер питања и највреднијих одговора који су најбољи међу нама оставили свету. Мисли и дела филозофа су постала општедруштвене вредности и припадају свету као што су и филозофи, без обзира којем народу

¹ „Обузетост тим дивљењем стални је занос филозофије и питање о пореклу свих ствари обавезно води разликовању целине и делова у свему. Открива се да се целина не да извести из појединачног, да се истина не успоставља напросто у спознавању, праведност не настаје пуким деловањем, него свему у темељу лежи Једно што све утемељује. Темељно је искуство филозофије обузетост тим темељем свега, извором и пореклом речи и чина. Показује се, надаље, како то Једно једино у свему, уопштено, битно и темљно стоји у додиру с бити човека: битак сам, биће, и бит човека нераскидиво су повезани ... Без разумевања тога ‘бити’ нема истинског мишљења ни праведног деловања...” (Filipović 1984, 108).

рођењем припадају, духовна својина целога света и космоса. „У сваком случају, ниједан појединац и ниједна генерација не почиње *ab ovo*, тј. свака претходна генерација носи на раменима наредну. Тако ћемо и ми... бити прошлост неке будућности, баш као што је и наша садашњост била будућност неке прошлости” (Kolarić 1998, 276). Они који су објективни научници и нису радикални сцијентисти ће са правом прихватити Истину да се наш свет не може истински схватити шта је био, шта јесте и где иде без помоћи филозофије и мудрости филозофа. Свет без вођства филозофије осуђен је на лутања у маглама света или у ваљању у баналностима пролазног дана и потрошачком лудилу савременог света без истинског Смисла и правих вредности. Хелада нам је давно оставила као завештање схватање филозофије као духовне и моралне праксе која има као циљ да води човека према исправном животу (етизирање човека, полиса и политике), уздизање човека ка вишим вредностима и циљевима живота, ослобођење човека из тамнице тела и земне егзистенције као углавном тривијалне и недостојне. Филозофија је као краљица свих наука одувек тежила духовном и узвишеном и настојала да се уздигне изнад дневног, телесног, ниског и просечног. Аристократија духа.

Шта филозофија доноси Човеку и Свету? „Под *филозофијом* се подразумева разматрање, проверавање и вредновање најопштијих питања о свету, човековом сазнању и његовом свеколиком искуству, колико преднаучном, свакодневном, толико и научном, уметничком и духовном. Стога је разумевање суштине бивствујућег могућно једино на нивоу филозофије” (Dulić 1995, 5). Филозофија се одувек бавила узвишеним, најтежим, и фундаменталним питањима Човека, Света и Смисла. Уколико се одрекнемо филозофије ми одустајемо од најбољег себе и духовне вертикале Човека.

Филозофија најбоље сведочи о историји духовности људског рода. „Филозофија настаје из тежње за мудрошћу... Филозофима се називају људи који су себи поставили циљ да трагају за истином... Због пресудног и далекосежног утицаја старих грчких филозофа на европску и светску филозофију, као и на културу уопште, ово име се очувало до наших дана и употребљава се у целом свету...” (Korać i Pavlović 1992, 9). Треба знати да свака филозофија има најмање две димензије: субјективну, када неки појединац–филозоф износи своје разумевање неког филозофског проблема и задатка, и објективну „с обзиром на време у коме живи и које производи

духовну ситуацију која је спремна или неспремна за одређене филозофске проблеме” (Dulić 1995, 6–7). Оно што је важно и што многи који су у егзактним наукама у овом пре свега прагматском, позитивистичком и потрошачком веку не могу да схвате, јесте да филозофија не подлеже толико садашњем суду времена колико свом властитом безвременом односу према аристотеловски речено „бићу бивствујућег”. Филозофија се не може заробити и оковати само у времену садашњем и слабостима овог духа времена. Филозофија је критички оријентисана према свему постојећем али и према себи, јер прво и увек пропитује своје основе, принципе, теорије и темеље, а после и све остало. Егзактне науке углавном то не чине. Филозофија преиспитује и смисао науке и смисао живота.

Људи који се (по)мало разумеју у друштвене науке и филозофију, добро знају да оне не могу да се добро схвате и разумеју без темељног познавања историје друштвених феномена. Није то случај у свим наукама. Филозофија нас учи да је њена култура изразито историјска. Филозофија заправо живи повесно (Кајтез 2021, 34–37). Значајно је и Блохово (Ernst Bloch) повезивање историје филозофије и филозофије историје. Он пише: „Откривање будућности у прошлом то је филозофија историје, дакле и историја филозофије”. Смисао људске историје Блох види у успостављају царства слободe и истинске људске заједнице где влада *homo homini homo*. Меша Селимовић мудро тврди „да се људи по егзистенцијалним, суштинским особинама вековима не мењају. Остају исте њихова љубав, мржња, љубомора, завист, жеља за моћи и престижом... Мењају се само друштвени односи, али не тако битно и коначно... Увек остаје у човеку довољно неизмењених особина, како би човек сваког времена био могућ за људску индентификацију.” Узалуд је научнику у друштвеним наукама и филозофији да истражује и покуша да мудрује о моћи, политици, држави, неједнакостима, слободи, злу и тиранији без мишљења Сократа, Платона, Аристотела, Макијавелија, Русоа, Спинозе, Канта, Хегела, Маркса, Ничеа и Хајдегера. Исто је и (не) разумевање једног народа без познавања његове историје.

И на крају неколико поимања и бисера бесмртних филозофа о важности и значају филозофије. Кренимо од колевке западне цивилизације, старе Хеладе која је изнедрила највеће филозофе свих времена: Сократ, Платон, Аристотел и Хераклит. Филозоф проводи живот у доколици који је посвећен умовању – врхунцу блаженства. Филозоф је „најдражи боговима” јер упражњава најбоље

човекове моћи.² Када говоримо о важности, врсној и узвишености филозофије онда се треба подсетити на Хегелову мисао да права филозофија постоји само када се појми јаз између оног што је познато и оног шта је сазнато. Хегел каже: „... за предавање неке спољашње ствари није потребно много труда, међутим, за саопштавање идеја потребна је вештина. Та вештина увек остаје нешто езотерично” (Hegel 1964, 147–148). Аристотел у својој школи је имао јутарња предавања која су добила назив „езотеричка” која су била научна и филозофска насупрот „егзотеричким” која су намењена публици и била су популарна. Езотерична филозофија је увек намењена посебним и посвећенима која схватају дубљи смисао филозофије. Хегелу дугујемо и мисао да када би појава и суштина биле исте наука/науке не би требале да постоје.

У ниску бисера филозофског знања спада и највећи француски филозоф Декарт који тврди да је филозофија супериорна сваком другом знању и зато филозофија треба да суди о ваљаности сваког знања. Филозофија као судија света. Декарт пише и да нас једино „филозофија чини различитим од дивљака и варвара, те да је сваки народ утолико више цивилизован и оплемењен, уколико људи у њему боље филозофирају, па је стога највеће добро које може постојати у једној држави управо то да има праве филозофе” (Descartes 1897–1913, 3). Неки народи који за себе тврде да су врх цивилизације се на сваком кораку одричу филозофије и дарова филозофа. То није добар пут. Духовна декаденција.

На самом крају да споменемо и „малог великог човека” који је Немачку „извео на филозофски пут”, Канта, и ако о филозофији не расправљамо као „школском појму” као некој оствареној науци или заокруженом систему, већ са становишта њене критичке функције спрам сваког сазнања, онда Кантов став има далекосежне последице по модерну науку. Кант пише: „Математичар, природњак и логичар јесу ипак само вештаци ума, ма како сјајне успехе имали они први у сазнању ума, а овај последњи у филозофском сазнању. Постоји још један учитељ у идеалу који све ове научнике поставља и њих искоришћује као оруђа, да би унапредио битне циљеве људског

---

² „Јасно је, дакле, да је филозофија највиши степен знања... филозоф мора да зна не само оно што произилази из принципа, (дедукције принципа), него мора знати истину и о самим принципима. Филозофска култура је... еквивалентна уму удруженом са знањем, као глава свих знања...” (Aristotel 1958, 1140a VII-3).

ума. Само бисмо тога учитеља морали назвати филозофом” (Kant 1970, 607).

Филозофија је у рукама правих и врских учитеља моћно оружје за очување слободе народа и културног идентитета малобројних народа пред налетима саможиве и искључиве глобализације. Филозофија нам у очувању имена и слободе може бити од велике помоћи и тешко је ту нешто посебно и мудро рећи после великих и бесмртних филозофа.³

И могли бисмо још набрајати безброј великих, мудрих и вечних мишљења славних филозофа о величини, вредности и узвишености филозофије,⁴ али ко се од људи до сада није уверио у ту објективну истину света наше даље писање му не може много помоћи.

Филозофија је бисер света и највећи дар који су нам Стари оставили.

ФИЛОЗОФИЈА И НАШЕ ДОБА

Какав је значај и значење филозофије у наше, савремено доба? Прво је потребно да се појасни неколико важних појмова. Постмодерна је сложен појам о којем нема слагања и једногласности. „Појмови ‘постмодерна’ и ‘постмодернизам’ упућују нас на друштвену стварност која наступа после модерне и на интелектуална струјања која објашњавају постмодерну. Дакле, реч је о филозофском, научном и уметничком правцу који је заснован на критици и одбацивању модерног погледа на свет. Постмодернизам је као појам уведен почетком XX века, али је 70-тих година тог века добио свој садашњи смисао, стекавши популарност коју је задржао и у XXI веку. Он се схвата као реакција на наивну и озбиљну убеђеност у прогрес, а против вере у објективну и научну истину... у филозофији⁵ он

³ Остварење васпитно-образовног циља у држави коју Аристотел препоручује није могуће само по себи уколико се не води рачуна о телесним, душевном и духовним предиспозицијама појединца, и уколико се процес васпитања и образовања са тим предиспозицијама не усклади. Он је сматрао да су за образовање неопходне три ствари: „природна обдареност, рад и непрестано вежбање” (Diogen 1979, V).

⁴ „Обичан човек се зачуди пред необичним појавама, а мудрац се чуди и пред обичним, поред којих остали свет равнодушно пролази, као да их познаје, а у ствари их не зна... Изнанађење за мудраца не долази толико од непознатог колико од познатог...” (Šušnjić 2004, 191).

⁵ „Корени постмодернизма у филозофији налазе се у неокласичној филозофији, егзистенцијализму, феноменологији, структурализму, неомарксизму, теоријама

подразумева неповерење у *grands recits* (велике приче) модерности: ... оправдавања западног друштва и убеђеност у његов прогрес која су видљива код Канта, Хегела... Маркса... У... постструктуралистичким аспектима он обухвата порицање, сваког утврђеног значења или било које подударности између језика и света, или било које... реалности, истине или чињенице која би била објект испитивања” (Blekburn 1999, 325).

Неки сматрају да је претеча постмодернизма Ниче који је оспоравао „објективно знање” јер је објективност разоткривена као прерушавање моћи и ауторитета. „Логичко или рационално мишљење је разоткривено као наметање сумњивих дихотомија току догађаја. Постмодернисти се разликују око последица таквих открића... Док је за неке... разградња објективности пут ка ослобађајућем политичком радикализму, за друге оно допушта... заводљива схватања као што је порицање да је постојао (објективно) догађај као што је Други светски рат или Холокауст, а за треће као... Рорти (*Контингенција, иронија и солидарност*, 1989) допушта одступања према естетичком, ироничном, равнодушном и необавезном односу према нечијим личним уверењима и... следу догађаја... Може се чинити да постмодернистички оквир мишљења... изнет 1984. у *Постмодерном стању* Жан-Франсоа Лиотара... зависи од охолог омаловажавања успеха наука... преувеличавања... погрешивости сваког покушаја сазнања у свим дисциплинама, и игнорисања... истине да иако људска историја и право не признају ниједан коначан опис, они... признају... поуздано неке, као што крајолик не допушта... јединствену мапу, а ипак постоје мање или више поуздане мапе” (Blekburn 1999, 325–326).

Постструктурализам⁶ је варијаната постмодернизма одређена реакцијом против структурализма и повезана са писцима

игара, пост-сосировској лингвистици... Због тога неки аутори тврде с правом да је постмодернизам: ‘Конгломерат свих идеја на крају XX столећа’” (Uzelac 2004, 593).

⁶ „Израз *постмодерна*... се користи да опише најновији правац у размишљању: структурализам и... постструктурализам. Историчари идеја виде ове покрете као облежја дубоког раскида с хуманистичком традицијом која се појавила у време ренесансе и достигла свој пуни израз у просветитељству... Како је... Силвио Гађи (*Silvio Gaggi*) указао постмодернизам... може да значи и *постхуманизам*... Постмодернистичка радикална критика... објективности науке, универзалних норми и прогреса уз помоћ разума представља... осуду традиције просветитељства.” (Peri 2000, 638).

као што су Дерида (*Jacques Derrida*) и Фуко (*Michel Foucault*). Бернштајн (*Richard Bernstein*) описује кризу нашег доба на коју је Хабермас (*Jürgen Habermas*) реаговао: „... живимо у доба када постоји сумња у разум, и саму идеју о универзалним вредносним судовима који се могу потврдити аргументима. Постоји прави бес против хуманизма и наслеђа просветитељства... Одасвуд чујемо о ‘крају филозофије’, ‘крају појединца’... и о крају западне филозофије” (Bernstein 1985, 25). Постмодерна филозофија добија обриси антихуманизма и постхуманизма и: „Када се постмодерна користи на овај начин, сугестија је да су... фундаменталне премисе хуманистичке традиције – поверење у разум као способност... људи да схвате универзум, вера у постојање ‘ја’ и прихватање појединаца као примарног егзистенцијалног ентитета – (...) одбачене су као неодбрањиве.” (Gaggi 1989, 18–19). Ипак, треба имати на уму и мишљење: „Филозофија је такође у овој ‘постметафизичкој култури’ јачала своју критичку, оспоравајућу снагу наспрам друштвене и политичке заједнице, разоткривајући утопије универзалне хармоније, мита просветитељства, ‘еманципације човечанства’, помирења, транспарентности друштвених односа, јединства...” (Dulić 1995, 10). Потребно је указати и на Хајдегера (*Martin Heidegger*)⁷, једног од најзначајних филозофа XX века, чији су увиди о времену и језику као основним трансценденталима филозофије на чијим се основама развија спекулативна савремена филозофија. Време је за Мартина Хајдегера „истина” и „бит бивства”, језик је „кућа бивства” а човек је „пастир бивства”. Лепо и мудро речено. Од великих филозофа се увек много може научити, и у сусрету са њиховим мислима човек је увек већи од себе.

Ђуро Шушњић истиче три важне теоријско-методолошке замисли постмодерне. Прво, уместо онтолошког монизма, који свет посматра као целовит, а наука је трагала за општим, фундаменталним принципима постмодерна нуди онтолошки плурализам наглашавајући посебности. „Свет се више не треба посматрати као целовит, него сложен од различитих делова” (Šušnjić 2015, 138). Друго, уместо епистемолошког апсолутизма који је претпостављао да постоји једна истина до чије спознаје води научно сазнање, постмодерна уводи мноштво истина: уместо научне и опште истине ступају релативне

⁷ Хајдегер на једном месту каже у *Из искуства мишљења*: „Само мали број људи има довољно искуства у прављењу разлике између предмета учености и предмета мишења” (Heidegger 1990, 101).

и субјективне истине. „Постмодернисти истичу да су... различита мишљења... једнако вредна... све се више говори о епистемолошком индивидуализму –придавање значаја личном искуству и мерилима истине” (Šušnjić 2015, 142). Уместо научних истина имамо само тренутне представе. Треће, јединствени, апсолутни вредносни систем потискује се у корист великог броја вредносних орјентација; на делу је аксиолошки релативизам. „Тако је изгубљена не само извесност као мерило истине него и сигурност у оцени моралних поступака” (Šušnjić 2015, 142). Релативизам у свим сферама науке, сазнања и морала.

Фуко је први представник постмодерне друштвене теорије и очит пример постмодерног филозофа (Ricer 2012, 344). Фуково поимање и схватање историје⁸ као дисконтинуираног процеса дисперзије моћи на велики број тачака које могу бити међусобно у опозицији и процеса управљања људима путем правила (Stojiljković 2013, 24) послужили су за утемељење постструктурализма али и постмодернизма. „Мишел Фуко... тврди да је модерна филозофија запала у ‘дремез антропологије’... у антропоцентризам као... нарцизам. Зато... постмодерна епистема XX века доноси ‘смрт човека’ (не појединца, већ идеје или ‘форме човека’) коју су већ наговестили Ниче и Достојевски. *Речи и ствари* се завршавају злокобном слутњом: ‘можемо се кладити да ће и човек ишчезнути као што на обали мора нестају спрудови песка’” (Kolarić, 1998: 272). Бодријар (*Jean Baudrillard*) је несумњиво био најпопуларнији и најплоднији постмодернистички филозоф. Он упечатљиво показује и доказује да медијска симулација и исценирање догађаја, кључ „историјског тријумфа Запада”, али да она доводи до умножавања информација и истовремено до гушења смисла. Господари света потискују филозофију, националну историју, национално писмо, традиционалну веру и мудрости света. Човек не може и није биће које може да преживи без наде. Нада је ваздух који човек дише.

Постмодерно друштво је *постиндустријско друштво*. У постиндустријском друштву производња робе уступа примарно

---

⁸ „Већина савремених... теоретичара слаже се да информацијска технологија и нови комуникациони системи, удружени са другим технолошким изумима доводи до радикалних друштвених трансформација. Међутим, већина их се не слаже са кључним идејама Фукоа и других постмодерниста који сматрају да ми нисмо у стању да разумемо опште процесе у друштвеном свету као ни да свет променимо на боље.” (Gidens 2006, 696–697).

место производњи услуга, опада значај физичког рада, а расте значај теоријског и научног, пре свега техничког знања (Riser 2012, 339–342). Постмодерно друштво је и *потрошачко друштво* које описује Жан Бодријар и оно почива на измењеним навикама савременог човека: он не приступа потрошњи ради задовољења својих потреба, већ да се разликује од других људи. „Производња и потрошња... су... смисао живота. Формирањем новог друштва, потрошачког, идеал живота постало је зарадити и што више трошити... потпуно се контролише човеково слободно време... Нудећи му безначајне и јефтине потрошачке садржаје, у огромним тржним центрима, људима се скреће пажња са... битних садржаја њиховог живота... и удаљавају од... највреднијих питања смисла...” (Џурић 2019, 128). Политиколошки аспект постмодернизма настаје са циљем да направи отклон од тоталитаризма који је обележио XX век у Европи. Холистичке друштвене теорије као што сцијентистички структурализам и марксизам који је историјски компромитован, повлаче се пред новим хуманизмом и његовим барјаком на коме су извезена људска права. Лиотар је довео у везу тоталитаризам са европским мишљењем (Lyotard 1995, 24; Uzelac 2004, 597). Разлике су једна од централних тема постмодернизма: свет (друштво) састоји се од делова који се не могу ујединити у опште (целину) а да се не погази различитост. Постмодернисти тврде да делови имају предност над целином.⁹ Дисквалификација „велике приче” и „активирање разлика” изазива велику промену у дефинисању друштва. Шушњић опажа да је опседнутост западне културе разликама довела до успона индивидуализма чија је последица распад заједнице. (Šušnjić 2015, 144). Лиотар жели нестанак великих прича и замену мноштвом малих прича (Lyotard, 1995, 27). Постмодернизам је уз све различитости изградио релативно целовити поглед на свет.

Завршавамо поглавље мишљењем да „филозофија у нашем времену не заостаје са својим историјским задатком у односу на (живу) традицију... да је у стању да учествује у глобалним пројектима и утопистичким визијама” (Dulić 1995, 19). Филозофија као краљица свих наука говори о мудрости векова, онтолошким питањима Живота и Смисла али и о визијама и изазовима новог доба. Треба да признамо да је филозофија моћна, али није свемоћна. „Када ми је мудрост постала узалудна, филозофија сувишна, а речи оних који су

⁹ „Када се посебно прогласи за опште, страда и локално и на крају крајева и опште. Свако је себи најбоља мера” (Кајтез 2012, 226).

ми хтели да пруже утеху, прах и пепео, тих гест љубави отпечатио ми је све бунаре милости...” (Vajld 2006, 25). Важно је да човек зна шта тражи и којем циљу тежи и која му је врховна вредност живота.

ФИЛОЗОФИЈА И НАУКЕ

Филозофија и наука су одувек биле најтешње повезане: историјски, телеолошки, аксиолошки, етички, гносеолошки, естетски, антрополошки. Филозофија и науке су у узајамној и нераскидивој вези, релацијама и односима. Везе науке и филозофије су многоструке.¹⁰ Сакан истиче: „Значајна је и чврста веза с филозофијом и њеним фундаменталним поставкама као инспиративним и логичко-сазнајним извориштем науке уопште и војних наука посебно” (Sakan, 2023). Међутим, међу њима није само хармонија односно мало је склада а више напетости, преиспитивања узајамног односа, а зашто то и не рећи и негирања. Некад благо, а некад врло радикално. Од филозофа који са првом или без права називају филозофију науком над наукама и краљицом свих наука до научника новијег доба које мало тога виде важног и значајног у филозофији. Наше прагматско, постмодерно и позитивистичко време негира, потискује и избацује филозофију из образовних садржаја и школских институција. Као да је за вредносни и етички суноврат савременог света и његове деструкције крива филозофија, а не данашњи човек који је запао у релативизам, нихилизам, егоизам и потрошачки менталитет. Мудар човек зна да има разлике и искључивости између мита, науке, филозофије, вере и уметности али и нужно јединство и борба супротности. Различита лица и наличја Једног.

У савремено доба пред филозофију, која се ослободила утицаја теологије, а од ње се ослободила наука, постављени су нови задаци. „Одједном је пред њом искрсао задатак да отвара нове путеве сазнања и... преиспитује аксиоме, основне претпоставке и премисе наука... зато што их ове не проблематизују на филозофски, дакле, радикално критички начин... филозофија расправља на кохерентан

---

¹⁰ „Знаностима су потребне идеје, које, што су слободније, то су приступачније... што апстрактније, то пружају већу могућност рефлексије. Такве се идеје најлакше добивају спекултивно, дакле напуштањем ограничених предметних подручја, но ипак непрекидном рефлексијом о њима, те такођер тиме да јаче слиједимо саму одговорност становитих увида, а не њихову дефинитивну потврд” (Bense 1978, 295).

начин о свему *што јесте* са становишта *логоса*, рационалног реда бивствујућег..." (Dulić 1995, 6). Наука у своме несавршенству и својој недоследности негира филозофију и на тај начин поништава и себе. Када је наука на висини свога историјског задатка, она нема проблема са филозофијом и другим облицима људског сазнања. Напротив.¹¹ „Насиље је техничких и егзактних наука да нико од научника из ових области, или ретки од њих, не жели се осврнути иза себе мислећи да ће научни напредак потпуно променити свет, не схватајући да се човек историјски мало променио у суштинским, карактерним особинама. Узалуд је што сада човек живи у новим техничким околностима, његова суштинска природа је остала готово нетакнута... и зар ужасни злочини у XX столећу („век зла“) и почетком XXI века то најречитије не сведоче... Снажни техничко-технолошки напредак човеку омогућава да... деструкцију још погубније истакне по друге људе и природу”(Кајтез 2021, 34–37).

У постмодерном добу дошло је до снажног негирања значаја филозофа и свођења филозофије на минимална подручја деловања и изучавања. „Тако је сцијентистички дух ненамерно донео моду филозофског харикирија, у коме су мазохистички учествовали многи наши савременици. Територија филозофије... требало је да се брани минималним средствима, превођењем филозофских проблема у логичке, а тиме и њиховим елиминисањем” (Dulić 1995, 8). Ипак и без обзира на однос филозофије према науци, религији, уметности, поезији, као и према миту, „она је успевала да се током... дуге историје представи и као највиша форма знања... Али не само за антику, већ и за многе и данас, филозофирање представља јединствено истраживање истине које је релевантно за сва остала истраживања, па је... парадигма истинске људске делатности” (Dulić 1995, 8).

Научници или они који се тако представљају, рационалисти и сцијентисти они који се заклињу у све вредности науке и егзактног знања нису од јуче почели да нападају филозофију, вероватно због тога како је то рекао славни Платон зато што филозофију нису добро схватили. Хегел пише: „ударати по филозофији утолико популарније

¹¹ „Кад наука достиже врхунац свога савршенства, она се приближава уметности, постаје уметност. И обрнуто-кад уметност усавршавајући се до крајњих граница достиже своју кулминациону тачку, она се на свој начин претвара у науку. У томе се огледа оно извесно јединство науке и уметности, тих највиших манифестација људског стваралачког генија” (Rajnbeg 1949; наведено према: Реџулић 1982, 804).

уколико се то дешава са што мањим увидом и темељношћу. Сићушна одвратна страст схватљива је у одјеку на који она наилази код других, а с једнаком разумљивошћу придружује јој се незнање” (Hegel 1965, 25). Шта рећи после бесмртног Хегела.

Неки научници су склони да одвајање филозофије од науке сматрају коначним, али предмет филозофије је Тоталитет и ниједна наука јој у том погледу није равна.

Фројд (*Sigmund Freud*) упозорава: „Филозофија није у супротности са науком, она се и понаша као нека врста науке, употребљава делом исте методе као и она, али се од ње удаљује, јер се не одриче илузије да може пружити једну потпуну и повезану слику о свету, која, у ствари, мора да се ипак распадне при сваком новом напретку нашег знања. У методолошком погледу филозофија греша у томе што потцењује сазнајну вредност наших логичких операција и донекле признаје и друге изворе знања... интуицију” (Frojd 1979, 268.) Што се тиче интуиције, Фројд греша али и великим умовима је дозвољено да греше.

Драгана Дулић пише: „Однос филозофије и науке, иако ни по чему основнији или ближи него однос филозофије према поезији, и уметности уопште, или политици, религији, моралу и целини социјалног као таквог, посредован је историјски и вишеструко одређен” (Dulić 1995, 99). Према овој ауторки филозофију и науку разликујемо на основу *предмета и метода*. Филозофија нема један и јединствен предмет, већ као појмовна анализа стварности обухвата сваки могући предмет науке. Ни када је реч о методи филозофија нема строго дефинисане системске процедуре, будући да себе непрекидно пропитује и саморазумева. Стари тип односа филозофије и наука се променио јер се обе непрестано и самокритички ослобађају заблуда универзалистичких претензија тумачења стварности.

Не постоје ваљани разлози да повлачимо круту демаркациону линију између филозофије и науке. Наука и техника, као првенствено инструменталне делатности где завршавају, наступа филозофија, будући да нам помаже у нашем оријентисању у свету и животу у сладу са сврхама и вредностима, како и дубином традиције. Када је у питању сазнајна функција, и филозофија и наука настоје да у свом „трагању за извесношћу” испитају своје сазнајне инструменте, изоштре наше разумевање бивствујућег и критички анализирају однос циљева и средства у нашем тумачењу света. Науке се окрећу самим предметним подручјима како би освојено знање структурисале

за потребе предвиђања. Али, науке никада неће моћи да остваре идеал тоталног знања као потпуно дефинисаног и уређеног космоса, нити ту претензију уопште треба да негују, ако не желе да производе оно што је Адорно (*Theodor Adorno*) назвао „системом лудила тотализирајућег ума”. Филозофија критикује слепо потчињавање техничком и/или научном овладавању светом идеализацији *homo fabera* као и идолопоклонство спрема научних резултата. Наука је неспособна да одлучује о питањима сврха и не треба јој препустити ову арбитражу. Конфликата између филозофије и науке ће бити и даље, важно је да се њихов ривалитет у погледу захтева за извесношћу целине (природе, света, живота,) ограничи и једну и друге у неразумним амбицијама и да ће подстицати њихову одговорност за судбину човека (Dulić 1995, 99–100).

Специфична разлика филозофије и науке мора се тражити „у трагању за утемељујућим увидима који заокупљују човека свагде када се нађе пред карактеристичном ситуацијом људског живота”. На таква важна питања нема одговора егзактних наука. О томе говори и сведочи на свој начин филозофија. Филозофије је пре начин егзистирања него што је знање, а најбитније у њој је заправо „унутрашње саучесништво и сведочење о људском бивству у самом себи... она се остварује као кретање и увећавање нашег самоодношења” а „филозофија се било кад сусрете с готово сваким човеком – као ужас који нас нагло прострели...” (Fink 1984, 10). Науке стално развијају технику и технологију као инструменте за максимизирање својих сазнајних циљева које се од посредника и оруђа сазнања данас постале саме себи сврха. Отуда култ технике и технолошке рационалности.

Срећом по Свет, Живот и Човека, филозофија и наука не могу фундаментално да се разликују и радикално негирају, ако се људи озбиљно баве и науком и филозофијом.

ЗАКЉУЧАК

Шта да ради човек у наше доба глобализације, техничко-технолошког развоја и доминације манипулације, лажи и превара? Да се помири са Судбином или да покуша да изнађе нека нова решења и нове путеве опстанка и останка на Свету?

Изазов са новим су увек имали људи, народи и цивилизације. И њима је изгледало да се руши свет и да излаза нема. Филозофи

као највећи учитељи света су налазили нека од решења некад добра а некад мање добра. Никад то нису могле науке које нити постављају питања нити дају одговоре на питања социјалног живота или друштвеног кретања. Одговор на социјално-историјске изазове човека, народа и цивилизације могу да дају само друштвене науке, а пре свега духовне науке: филозофија, антропологија, социологија, историја и теологија. Филозофија, мит, писмо, песме, историја и вера су наслеђе народа. Зашто глобалне елите моћи хоће да се отарасе свега старог и традиционалног и да Ничеовски речено „превреднују све вредности“? Владарима света не треба старо, јер тада нема толико места за ново и њихово. Њима не требају хришћански свеци или муслимански пророци, јер они желе да заузму њихово историјско место и да уместо старих прича, митова или метанаратива остваре и пласирају своје наративе. Своје материјалне (не)вредности.

Нажалост, данашњи човек је егоистичан и грамзив и он се понаша као да је дошло задње време и као да се све завршава и решава овде и сада, и као да после нас неће бити више ништа; као да се све овде и сада мора решити, искористити до краја и потрошити, спознати и одбацити. Данашњи човек игра врло опасне игре са Природом која је само за неумне и неодговорне материјална ствар и нешто што није жива ствар.

Човек данашњице се понаша као да нема никаквих моралних ни етичких норми и да је он својом памети и разумом мера свему и циљ свему и да се на тај начин односи према свему другом, човеку и науци, сазнању и Природи, као свом неважном материјалном делу заборављајући често и непотребно оно што је вечни дух и мера од памтивека.

Насупрот данашњем човеку потрошачу који се изгубио у сопственом животу филозофија нам даје увид који може бити лековит и благотворан. Духовни суноврат света је голим оком видљив и уколико данашњи човек жели добро себи и својој деци и унуцима вратиће се мудрости филозофије. Не ради филозофије саме него ради нас људи. И будућности Света.

Ми са филозофијом треба да водимо плодни разговор, а не само да имамо повесну ретроспективу, јер нама још живима требају филозофи и њихова мудрост векова. Филозоф у свему тражи битно и нужно и то га одваја од оних људи који се баве небитним стварима, појавама, процесима. И у густој шуми појединачног, случајног и пролазног филозофски настројен човек види законитост. Наравно,

филозофски настројен човек никад не потцењује знања и значење егзактних наука и технике и техничког напретка. Дружити се са мудрошћу векова је и лековито и драгоцено и користи и појединцу и заједници којој појединац припада.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Аристотел. 1958. *Никомахова етика*. Београд: Култура.
- Аристотел. 1971. *Метафизика*. Београд: Култура.
- Диоген Леартије. 1979. *Животи и мишљења истакнутих филозофа*. Београд: БИГЗ.
- Дулић, Драгана. 1995. *Увод у филозофију*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Кајтез, Илија. 2012. *Мудрост и мач*. Београд: МЦ Одбрана.
- Кајтез, Илија. 2021. „Реч-две о српској историји.” *Печат*, бр. 649.
- Колаковски, Лешек. 1987. „Модерно на бесконачној проби”. У *О кризи*, ур. Кшиштоф Михалски, 66–78. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Коларић, Иван. 1998. *Филозофија*. Ужице: Учитељски факултет Ужице.
- Кораћ, Вељко и Бранко Павловић. 1992. *Историја филозофије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Печујлић, Мирослав. 1982. *Методологија друштвених наука*. Београд: Савремена администрација.
- Рајнберг, Самуил А. 1949. *Методика и техника научног рада*, Београд: Медицинска књига.
- Расел, Бертранд. 1998. *Историја западне филозофије*. Београд: Народна књига.
- Сакан, Момчило. 2023. *Парадигме војних наука*. Нови Сад: Тампограф.
- Bense, Max. 1978. *Ћему још филозофија*. Zagreb: Zbornik CKD SSO Zagreb.
- Bernstein, Richard J. 1985. *Habermas and Modernity*. Cambridge: MIT Press.
- Bleakburn, Sajmon. 1999. *Oksfordski filozofski rečnik*. Novi Sad: Svetovi.
- Browning, Oscar. 1908. *An Introduction to the History of Educational Theories*. London: Kegan Paul, Trench L&Co Ltd.

- Čupić, Čedomir. 2019. *Politika i intelektualci*. Beograd: Čigoja štampa.
- Descartes, Rene. 1897–1913. *Principia philosophiae*. IX, 2. Paris: Adam et Tannery.
- Filipović, Vladimir. 1984. *Filozofijski riječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Fink, Eugen. 1984. *Osnovni fenomeni ljudskog postojanja*. Beograd: Nolit.
- Freud, Sigmund. 1979. *Autobiografija, Nova predavanja za uvodjenje i psihoanalizu*. Novi Sad: Matica srpska.
- Gaggi, Silvio. 1989. *Modern/Posmodern*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gidens, Entoni. 2006. *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet Beograd.
- Hegel, Georg W. F. 1964. *Istorija filozofije, I-III*. Beograd: Kultura.
- Hegel, Georg W. F. 1965. *Enciklopedija filozofskih znanosti*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Hegel, Georg W. F. 1983. *Женски списи*. Сарајево: Логос, Веселин Маслеша.
- Heidegger, Martin. 1990. *Pevanje i mišljenje*. Beograd: Moderna.
- Kant, Imanuel. 1970. *Kritika čistog uma*. Beograd: Kultura.
- Liotard, Jean Francois. 1995. *Šta je posmoderna*. Beograd: KIZ Art press.
- Peri, Marvin. 2000. *Intelektualna istorija Evrope*. Beograd: Clio.
- Ricer, Džordž. 2012. *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*. Beograd: Službeni glasnik.
- Ručnov, Drago. 2007. *Od sablje do melema*. Beograd: Čugura print.
- Stojiljković, Zoran. 2013. *Држава и корупција*. Beograd: Čigoja štampa.
- Šušnjić, Đuro. 1999. *Orvelijana*. Beograd: Čigoja štampa.
- Šušnjić, Đuro. 2004. *Drama razumevanja*. Beograd: Čigoja štampa.
- Šušnjić, Đuro. 2015. *Teorije kulture*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Uzelac, Milan. 2004. *Istorija filozofije*. Novi Sad: Stylos.
- Vajld, Oskar. 2006. *De Profundus*. Beograd: NNK Intencional.

Ilija Kajtez*

*Faculty of International Politics and Security, University of
Union - Nikola Tesla, Belgrade*

Srdan Starčević**

Military Academy, University of Defence in Belgrade

THE NEED FOR PHILOSOPHY IN THE (POST) MODERN WORLD

Resume

To think about essential questions, the meaning of human existence, social-historical and ontological riddles of the World, necessarily means being in the chambers of philosophy. Unfortunately, our (post)modern, globalized and busy world is turning its back on the wisdom of all ages. In this paper, the authors point to the rejection of philosophy in the modern consumer society and search for answers to questions about the need to study philosophy today. Also, about its importance for man, people and humanity. The work consists of three parts, in which a contribution is made to the understanding of the importance of philosophy for man, society and humanity. The authors pointed the reasons for the rejection of philosophy in the modern age are explored, and the relationship between philosophy and science is examined. Philosophy is needed by modern man/society/humanity for the same reasons it was needed in the past, but the need for it is hidden in modern consumer society. Philosophy is eternal and everlasting. If the root of philosophy is about 27 centuries deep and has survived all radical changes in the world and all (r)evolutions, rulers and dynasties, political and social movements, all wars and destructions, all geographical discoveries and the exploring of the Cosmos, is it wise to voluntarily deny such a deep source of wisdom? In contrast to today's consumer lost in his own life, philosophy gives us an insight that can be healing and beneficial. But we should have a fruitful conversation with philosophy, but not just have a historical retrospective. Because we who are still alive need philosophers and their wisdom of the ages. A

---

* ikajtez@unionnikolatesla.edu.rs.

** srdjan.starcevic@vs.rs

philosopher looks for the essential and the necessary in everything, and this separates him from those people who deal with unimportant things, phenomena and processes. Of course, a philosophically minded person never underestimates the knowledge and meaning of exact sciences and techniques and technical progress. Communicating with the wisdom of the ages is both healing and valuable and benefits both the individual and the community to which he or she belongs.

Keywords: philosophy, our age, science, postmodernism, history.

---

* Овај рад је примљен 6. децембра 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 28. фебруара 2024. године.